

В. В. Балабін,

кандидат філологічних наук, професор
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
victor.balabin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3988-2632**ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА**

На підставі аналізу чинних нормативно-правових документів, автор пропонує визначення терміна-поняття "компетентність військового перекладача" категоріального апарату теорії військового перекладу, а також розкриває зміст інтегральної, загальної й спеціальної компетентностей військового перекладача, яка представляє собою синтез компетентностей офіцера – професіонала військового управління тактичного рівня та компетентностей цивільного перекладача – професіонала у сфері філології, лінгвістики і перекладу, що дозволяє успішно виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ у звичайних та екстремальних умовах військової служби.

Ключові слова: перекладознавство, військовий переклад, теорія військового перекладу, військовий перекладач, компетентність, лінгвістичне забезпечення військ.

Постановка проблеми. В умовах європейської інтеграції України, що викликає кардинальні реформи в освітянському просторі, активної євроатлантичної інтеграції Збройних Сил України, на порядку денному стоїть питання запровадження нових стандартів підготовки військових перекладачів, що базуються на філософії компетентнісного підходу в освітній і професійній діяльності. Однією із теоретико-методологічних проблем теорії військового перекладу, яка вважається спеціальною теорією перекладознавчої науки, є розробка організаційних, методологічних та лінгвопедагогічних (дидактико-діагностичних) основ формування професійної компетентності військового перекладача.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематиці визначення й формування компетентності і компетенцій перекладача присвячена чимала кількість праць. Деякі з них мають загальнометодологічний характер для підготовки всіх перекладачів (Р. К. Мін'яр-Белоручев, М. Я. Цвілінг, Л. К. Латишев, О. Р. Поршнева, О. І. Чередниченко та інші). Вузкоспеціальні питання підготовки військових перекладачів розглядаються у працях В. В. Балабіна [1], П. П. Банман [2], Н. М. Романенко і Е. Шагардинова [3]. Втім, поза увагою дослідників залишилася проблема розкриття змісту компетентності військового перекладача та термінологічного визначення цього поняття.

Метою статті є визначення змісту і структури компетентності військового перекладача на підставі аналізу вимог чинних нормативно-правових документів, а також надання дефініції для терміна "компетентність військового перекладача", що входить до базових одиниць категоріального апарату теорії військового перекладу.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні не існує єдиного узгодженого (гармонізованого) підходу щодо визначення (дефініції) та розкриття компонентного складу перекладацької компетентності або компетенції. Власне, розбіжності починаються вже з уживання цих близьких, але не тотожних понять – *компетентність* і *компетенція*.

У лінгвопедагогіці прийнято розуміти під *компетенцією* сукупність фахових здібностей, знань, умінь, якостей, що необхідні для виконання певного виду діяльності, а *компетентність* розуміється як суб'єктивна якість особистості, що відбиває його здатність до виконання тієї чи іншої діяльності [4: 5]. Л. К. Латишев, як і багато інших дослідників, уживає термін "*перекладацька компетенція*", під якою "*прийнято розуміти сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють перекладачеві успішно вирішувати свої професійні завдання*" [5: 12]. Дослідники виокремлюють різні види *компетенцій*: перекладацьку, лінгвістичну, мовленнєву, іншомовну, міжкультурну, лінгвокультурологічну, фонову, медійну тощо.

Однак, незважаючи на те, що терміни-поняття "компетентність" і "компетенція" англійською мовою позначаються словом "competence" або "competency", що мають однакове значення (*див., напр.: "competence: 2. the quality or state of being competent; "Definition of competency: competence"* [6]), на думку укладачів Національного освітнього глосарія з вищої освіти **ці поняття слід чітко розрізняти:** "*Компетентність (компетентності) як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особі повноваженнями. ... Слід відрізняти поняття компетенції /компетенцій від компетентності /компетентностей як набутих реалізаційних здатностей особи*" [7: 29].

Шістнадцять років тому назад автор статті запропонував таке визначення компетентності військового перекладача: "*Під компетентністю військового перекладача слід розуміти сформовану на відповідному рівні систему професійних, соціальних і військово-спеціальних якостей, навичок і вмінь вирішувати*

типові (стереотипні, діагностичні, евристичні) завдання діяльності та виконувати головні службові функції" [1: 22].

З урахуванням тогочасних вимог, зважаючи на те, що в особі військового перекладача держава бажала мати фахівця, який був би філологом, перекладачем, офіцером, громадянином-патріотом, автор запропонував виокремити три *складові* професійної компетентності військового перекладача: *філологічну* (що включала мовну, мовленнєву, перекладацьку, комунікативну, лінгвокраїнознавчу субкомпетентності), *військову* (тактичну, оперативно-тактичну), *громадянську* (національно-патріотичну, цивільно-правову, соціокультурну, морально-етичну тощо) [1: 22–23]. Ці пропозиції лягли в основу освітньо-кваліфікаційної характеристики, освітньо-професійної програми, навчальних планів тощо, за якими здійснювалася підготовка військових перекладачів протягом наступного десятиліття.

Розглянемо вимоги сучасних нормативно-правових документів, на підставі яких запропонуємо уточнене визначення терміну-поняття "компетентність військового перекладача".

У статті 1 Закону України "Про освіту" **компетентність** визначається як *"динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та / або подальшу навчальну діяльність"*.

Міністерство освіти і науки України рекомендує виокремлювати такі *види компетентностей*: інтегральну, загальні та спеціальні (фахові, предметні) компетентності [8: 4].

Визначення інтегральної компетентності наведено у додатку до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 "Про затвердження Національної рамки кваліфікацій": *"Інтегральна компетентність – узагальнений опис певного кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій, який виражає основні компетентнісні характеристики цього рівня щодо навчання та / або професійної діяльності"*. Інтегральна компетентність визначається за чотирьома дескрипторами: *знання* (осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності); *уміння* (здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем); *комунікація* (взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності); *автономність і відповідальність* (здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності).

Загальні компетентності – це *"універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку"* [8: 4].

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності – це *"компетентності, що залежать від предметної області, та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю"* [8: 4].

Визначимо основні види та перелік компетентностей військового перекладача.

Інтегральна компетентність (ІК) військового перекладача представляє собою синтез ІК цивільного перекладача та ІК офіцера тактичного рівня.

Відповідно до Національної рамки кваліфікацій (НРК), пункту 10 статті 39 Закону України "Про освіту" та проекту Стандарту вищої освіти магістра філології, *ІК цивільного перекладача* відповідає восьмому рівню НРК і визначається як *"здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог"* [9: 5].

ІК офіцера тактичного рівня визначається як *"здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі військового управління або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог"* [10: 8].

Таким чином, *інтегральна компетентність (ІК) військового перекладача* – це здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі воєнних і гуманітарних наук з військового управління, лінгвістики, перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності (ЗК) військового перекладача – це універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для його подальшої професійної й соціальної діяльності та особистісного розвитку. Вони є синтезом ЗК цивільного перекладача [9: 6] та ЗК офіцера тактичного рівня [10: 8]. Запропонуємо *перелік ЗК військового перекладача*:

1. Здатність бути критичним і самокритичним.
2. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
3. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
4. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
5. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
6. Здатність до подальшого автономного та самостійного навчання.
7. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.
8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях в умовах неповної / недостатньої інформації та суперечливих вимог.

9. Здатність планувати та управляти часом.
10. Здатність працювати в команді та автономно.
11. Здатність приймати обґрунтовані рішення в складних і непередбачуваних умовах.
12. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
13. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
14. Здатність спілкуватися іноземною мовою.
15. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
16. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Спеціальні компетентності (СК) військового перекладача – це фахові компетентності, що залежать від предметної області, та є важливими для успішної професійної діяльності за спеціальністю. Вони є синтезом СК цивільного перекладача [9: 6–7] та СК офіцера тактичного рівня [10: 8–10].

На наш погляд, військовий перекладач повинен мати такі *спеціальні компетентності*:

1. Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах.
2. Здатність до критичного осмислення історичних надбань та новітніх досягнень філологічної науки.
3. Володіння методами наукового аналізу і структурування мовного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.
4. Усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для здійснення фахової науково-дослідницької роботи, її презентації науковій спільноті та захисту інтелектуальної власності на її результати.
5. Здатність професійно застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації – перекладознавства.
6. Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі перекладознавства.
7. Здатність чітко й виразно висловлювати думку, використовувати знання законів техніки мовлення: правильна постановка дихання, розвиток голосу, чітка та зрозуміла дикція, нормативна орфоепія.
8. Володіння експресивними, емоційними, логічними засобами мови та здатність спрямовувати їх для досягнення запланованого прагматичного результату.
9. Здатність планувати, організовувати, здійснювати і презентувати наукове теоретичне і прикладне дослідження в галузі філології.
10. Здатність ефективно й компетентно брати участь у різних формах наукової комунікації (конференції, круглі столи, дискусії, наукові публікації) в галузі філології.
11. Здатність формувати нові знання, ідеї, концепції в галузі філології.
12. Знання та розуміння стандартів підготовки органів військового управління, військових частин Збройних Сил України.
13. Знання і розуміння бойових можливостей військових підрозділів Збройних Сил України, армій держав-членів НАТО і противника.
14. Знання та розуміння основ, прийомів і способів організації різних видів взаємодії військових підрозділів в ході виконання ними бойових завдань в умовах невизначеності щодо дій противника.
15. Розуміння факторів, які мають позитивний чи негативний вплив на комунікацію, здатність визначити та врахувати ці фактори в конкретних комунікативних ситуаціях.
16. Здатність ефективно застосовувати на практиці різні теорії навчання військовому управлінню.
17. Здатність бути наставником для молодших колег у процесі набуття і вдосконалення ними навичок педагогічної майстерності.
18. Здатність аналізувати проблему дослідження з використанням відповідних джерел та бібліографії.
19. Здатність організовувати та управляти навчально-бойовою діяльністю підрозділу.
20. Знання та розуміння конструкції і правил безпечної експлуатації озброєння і військової техніки (ОВТ) підрозділу.
21. Знання та розуміння понять, методів, прийомів картографії, метеорології і навігації на рівні, що є достатнім для визначення місцеположення підрозділів, зразків ОВТ у просторі та здійснення постійного контролю над ситуацією.

На підставі вищенаведених нормативно-правових документів, рекомендацій та переліку компетентностей запропонуємо визначення для поняття-терміна "компетентність військового перекладача".

Компетентність військового перекладача – це атестована на рівні повної вищої освіти динамічна комбінація філологічних, мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших

особистих якостей, що характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції в звичайних та екстремальних умовах військової служби.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В умовах євроатлантичної інтеграції Збройних Сил України надзвичайно важливо вибудувати стратегію підготовки військових професіоналів, запропонувати організаційні, методологічні та дидактико-діагностичні варіанти формування компетентності військового перекладача з урахуванням компетентнісного підходу в освітній і професійній діяльності, що є одним із науково-методологічних завдань теорії військового перекладу. Компетентність військового перекладача представляє собою синтез компетентностей офіцера – професіонала військового управління тактичного рівня та компетентностей цивільного перекладача – професіонала у сфері філології, лінгвістики і перекладу, що дозволяє успішно виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ у звичайних та екстремальних умовах військової служби. Компетентність військового перекладача має бути конкретизована у професійному стандарті військового перекладача, в чому і полягають перспективи дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабін В. В. Професійна компетентність військового перекладача / В. В. Балабін // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць]. – К., 2002. – № 7. – С. 20–23.
2. Банман П. П. Военный переводчик: требования и компетенции / П. П. Банман // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. – 2015. – № 2 (12). – С. 106–112.
3. Романенко Н. М. Методологические основы профессиональной подготовки военных переводчиков / Н. М. Романенко, Е. Шагардинова // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. – 2017. – № 4. – С. 28–33.
4. Латышев Л. К. Технология перевода : [учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак.] / Л. К. Латышев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательский центр "Академия", 2005. – 320 с.
5. Мещеряков А. С. О выявлении компонентного состава переводческой компетентности / А. С. Мещеряков, А. К. Косникова // Среднее профессиональное образование. – № 12. – 2011. – С. 5–8.
6. "Competence". "Competency" // Merriam-Webster.com. – Merriam-Webster, www.merriam-webster.com/dictionary/competency. – Accessed 1 Apr., 2018.
7. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / [авт.-уклад. : Захарченко В. М., Калашнікова С. А., Луговий В. І., Ставицький А. В., Рашкевич Ю. М., Таланова Ж. В.]; за ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2014. – 100 с.
8. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (Затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2017 № 1648). – К., 2017. – 32 с.
9. Стандарт вищої освіти магістра філології (Проект) // Міністерство освіти і науки України. – К., 2017. – 13 с. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>.
10. Стандарт вищої освіти за другим (магістерським) рівнем вищої освіти в галузі знань "Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону" (Проект). – Міністерство освіти і науки України. – К., 2016. – 22 с. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Balabin V. V. Profesiina kompetentnist' viis'kovoho perekkladacha [Professional Competence of the Military Interpreter] // Movni i kontseptual'ni kartyny svitu [Linguistic and Conceptual Pictures of the World] : [zb. nauk. prats']. – K., 2002. – № 7. – S. 20–23.
2. Banman P. P. Voennyi perevodchik : trebovaniia i kompetentsii [Military Translator : Requirements and Competencies] / P. P. Banman // Vestnik Permskogo natsional'nogo issledovatel'skogo politekhnicheskogo universiteta. Problemy yazykoznanii i pedagogiki [Bulletin of the Perm National Research Polytechnic University. Problems of Linguistics and Pedagogy]. – 2015. – № 2 (12). – S. 106–112.
3. Romanenko N. M. Metodologicheskie osnovy professional'noi podgotovki voennykh perevodchikov [Methodological Grounds for Professional Training of Military Translators] / N. M. Romanenko, E. Shagardinova // Izvestiia Yuzhnogo federal'nogo universiteta. Pedagogicheskie nauki [Proceedings of Southern Federal University. Pedagogical Sciences]. – 2017. – № 4. – S. 28–33.
4. Latyshev L. K. Tekhnologiya perevoda [Translation Technology] : [ucheb. posobie dlia stud. lingv. vuzov i fak.]. – 2-e izd., pererab. i dop. – M. : Izdatel'skii tsentr "Akademii", 2005. – 320 p.
5. Meshheriakov A. S. O vyivlenii komponentnogo sostava perevodcheskoi kompetentnosti [On the Identification of the Component Composition of Translation Competence] / A. S. Meshheriakov, A. K. Kosnikova // Srednee professional'noe obrazovanie [Secondary Vocational Education]. – № 12. – 2011. – S. 5–8.
6. "Competence". "Competency" // Merriam-Webster.com. – Merriam-Webster, www.merriam-webster.com/dictionary/competency. – Accessed 1 Apr., 2018.
7. Natsional'nyi osvitnii hlosarii : vyshcha osvita [National Educational Glossary : Higher Education] / 2-e vyd., pererob. i dop. / avt.-uklad. : [Zakharchenko V. M., Kalashnikova S. A., Luhoviy V. I., Stavitskiy A. V., Rashkevych Yu. M., Talanova Zh. V.]; Za red. V. H. Kremeniya. – K. : TOV "Vydavnychiy dim "Pleiady", 2014. – 100 s.

8. Metodichni rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity [Methodical Recommendations for the Development of Higher Education Standards] (Zatverdzeni nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 21 hrudnia 2017 № 1648). – K., 2017. – 32 s.
9. Standart vyshchoi osvity mahistra filolohii [The Standard of Higher Education for the Master of Philology] (Proekt). – Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. – K., 2017. – 13 s. – Rezhym dostupu : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>.
10. Standart vyshchoi osvity za druhym (mahisterskym) rivnem vyshchoi osvity, pidgotovky fakhivtsiv stupenia mahistra v haluzi znan' "Voienni nauky, natsional'na bezpeka, bezpeka derzhavnoho kordonu" [The Standard of Higher Education for the Second (Master's) Level of Higher Education in the Field of Knowledge "Military Sciences, National Security, Security of the State Border"] (Proekt). – Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. – K., 2016. – 22 s. – Rezhym dostupu : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>.

Балабин В. В. Определение компетентности военного переводчика.

На основании анализа действующих нормативно-правовых документов, автор предлагает определение термина-понятия "компетентность военного переводчика" категориального аппарата теории военного перевода, а также раскрывает содержание интегральной, общей и специальной компетентностей военного переводчика, которая представляет собой синтез компетенций офицера – профессионала военного управления тактического уровня и компетенций гражданского переводчика – специалиста в области филологии, лингвистики и перевода, что позволяет успешно решать задачи лингвистического обеспечения войск в обычных и экстремальных условиях военной службы.

Ключевые слова: переводоведение, военный перевод, теория военного перевода, военный переводчик, компетентность, лингвистическое обеспечение войск.

Balabin V. V. Defining the Military Interpreter's Competence.

The Euro-Atlantic aspirations of the Armed Forces of Ukraine cause doctrinal changes in the education of military professionals. It also leads to further enhancement of organizational, methodological and linguo-pedagogic approaches in forming the competence of military interpreters and translators, which constitutes one of the main tasks of the military translation theory. The military interpreter's competence is one of the terminological units of its conceptual construct.

Depending on current legal documents, the author offers a definition for military interpreter's competence, and identifies types and content of the military interpreter's integral, generic and specific competences. The author views military interpreter's competence as a synthesis of competencies of an officer – a military professional with the tactical level of combat service support qualifications, and a civilian interpreter – a professional in the field of philology, linguistics and translation.

Thus, the competence of a military translator is a dynamic combination of philological, linguistic, translational, cultural, general-military, military-humanitarian, and military-specific knowledge, skills, abilities, ways of thinking, views, values, and other personal qualities officially attested and certified at the level of complete higher education by a proper authority.

It represents the military interpreter's ability and readiness to fulfil the tasks of the linguistic support for forces, as well as perform other duty functions under normal and extreme conditions of military service.

Key words: translation studies, theory of military translation, military interpreter, competence, linguistic support for forces.